

Liudvikas Adomas Jucevičius – dainologas

JURGA SIVICKAITĖ-SADAUSKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Per neilgą gyvenimą Liudvikas Adomas Jucevičius parašė, išleido ir paliko mums net keletą reikšmingų kultūros istorijos, etnologijos, folkloristikos darbų. Vienas jų – 1844 m. Vilniuje M. Zymeliovičiaus spaustuvėje atspausintas leidinys „Lietuvių dainos išverstos Liudviko iš Pakėvio“ (Piesni litewskie przekładania Ludwika z Pokiewia), kuriame, kaip pats teigia – lietuvių liaudies dainos, verstos į lenkų kalbą. Šiame dainyne – 35 tekstai, iš kurių didumą sudaro tradicinių lietuvių liaudies dainų vertimai, tačiau pasitaiko ir eilėraščių, primenančių individualią kūrybą bei tekstų, artimų vėlyvajai dainų tradicijai. Jau anksčiau (nuo 1837-ųjų) keletą dainų vertimų jis buvo paskelbęs lenkų spaudoje, išspausdino porą straipsnių apie liaudies dainas to meto periodiniuose leidiniuose „Tygodnik Petersburski“, „Tygodnik Literacki“, tad kalbėti apie Liudviką Adomą Jucevičių kaip dainologą turime pakankamą pretekstą.

Tiesa, kaip dainų rinkėjas, vertėjas Jucevičius kol kas tėra mažai sulaukęs dėmesio. Antai, po jo mirties praėjus geram šimtmečiui, diduma jo tekstų buvo išversta iš lenkų kalbos ir išleista „Raštuose“ (1959). Deja, šio dainyno tepaskelbta įžanga ir pateikti kelių jo rinkinyje publikuojamų eiliuotų tekstų komentarai. Jucevičiaus dainų rinktinė nebuvo rimčiau tyrinėta, pakartotinai išleista, priešingai nei kiti jo veikalai, nebuvo verčiama į lietuvių kalbą (išskyrus pratarinę), taigi, kaip ir liko visuomenės ir mokslininkų akiračio nuošalyje. Mokslininkų žvilgsnio ji galėjo netraukti dėl to, kad joje pateikta nemaža dalis jau tuo metu lietuvių kalba užrašytų ir atspausdintų Liudviko Rėzos, Emeriko Stanevičiaus bei Simono Stanevičiaus dainų, o tos, kurios, kaip pats parengėjas sako, jo paties ranka užrašytos iš dainininkų, neturi tikslesnių nuorodų. Tikriausiai dainynas nesulaukė deramo dėmesio ir dėl to, kad rinktinė buvo skirta ne lietuviakalbei auditorijai, o lenkiškai kalbančiam aukštesniajam socialiniam sluoksniui.

Vis dėlto šis leidinys vertas atidesnio įsižiūrėjimo. Tai vienas pirmųjų lietuvių dainynų, išleistų XIX a. pirmojoje pusėje, šalia mūsų visuomenei geriau žinomų Rėzos, Stanevičiaus rinktinių. Kaip žinoma iš Jucevičiaus korespondencijos, rinkinys buvo parengtas jau 1838 m., bet neįtiko cenzūrai, tad pasirodė tik po kelių metų (Burba, 36) ir, tikėtina, gerokai pakeistas. Kol kas išsamiausiai Jucevičiaus dainyno komentaru reiktų laikyti Meilės Lukšienės ir Zenono Slaviūno pastabas Jucevičiaus raštų tome, kuriame bandyta nurodyti, kiek ir kokių dainų versta, kiek iš jų sukurta ar perkurta paties dainyno rengėjo. Tuomet, sovietmečiu, jo raštų įvade Meilės Lukšienės buvo gan griežtai konstatuota: Jucevičius savo prigimtimi buvo daugiau menininkas nei mokslininkas, sudarydamas rinktinę naudojo kitų rinkiniais, dainas vertė ir citavo ne visada tiksliai,

nenurodydamas, kas kur ir kada dainą užrašė, klaidingai priskyrė lietuviams baltarusiškas Jano Čečoto surinktas dainas; lietuvių liaudies dainų vertimuose į lenkų kalbą suplakė vertimo ir sekimo sąvokas, ne sykį leidosi į laisvą siužeto atpasakojimą, mažai paisydamas tikrojo dainos stiliaus ir detalių kolorito (Lukšienė, 28–39). Taigi dainyne trūkumų matoma daugiau nei privalumų.

Kita vertus, svarbu atkreipti dėmesį, kad šis dainyno vertinimas turi ir tam tikro sovietinei folkloristikai būdingo tendencingumo. Šis tendencingumas išvelgtinas nuostatoje, kad tikrasis lietuvių folkloras yra tik lietuviakalbė prastuomenės žodinė kūryba, nors, jei remsimės lietuvių liaudies dainų katalogo medžiaga bei rankraštiniais XIX a. dainynais, turėsime pripažinti, kad tuo metu buvo populiarios ir individualios kūrybos dainos, stipriai paveiktos literatūrinės tradicijos bei autoriniai eilėraščiai, kuriuos skaitanti auditorija mielai persirašinėdavo ranka (Sadauskienė, 65–71). Kitaip sakant, tuo metu, kai dainyną rengė Jucevičius, populiarusis dainų repertuaras kaime, mieste ar dvare buvo daug margesnis už tą, kurį folkloriniu laikė sovietmečio folkloristai. Pastarieji paprastai rėmėsi gerokai išgrynintu ir tendencingai retušuotu lietuvių dainų tradicijos vaizdu, kurį pateikė XIX a. liaudies dainų skelbėjai. Taip pat dera pripažinti, kad iki šiol mūsų mokslininkai nėra rimčiau analizavę lietuvių liaudies dainų vertimų į kitas kalbas. Taip jau yra atsitikę, kad pagal susiklosčiusią tradiciją versti į kitas kalbas folkloro tekstai lietuvių folkloristams tarsi nustoja vertės, laikomi nepatikimais ir dažnai tiesiog ignoruojami kaip neautentiški. Autentiškumo klausimas sovietmečio (iš dalies ir ankstesnėje) folkloristikoje buvo suprantamas taip: jei nėra tikslaus paliudijimo, kad dainą būtent taip dainavo kaimo žmogus, tai tekstas nepatikimas kaip folkloro šaltinis. Autentiškumo tikimybę labai mažina ir didesnis teksto originalumo laipsnis, netipingi įvaizdžiai, pasaulėžiūra, galiausiai faktas, kad tai vienintelis toks dainos variantas, niekur kitur neskelbtas. Jeigu būtent šiuo požiūriu vertinsime Jucevičiaus dainų vertimus, tai nusivilsime. Be jau minėtų trūkumų teks pastebėti, kad jo dainose yra ir nebūdingų liaudies dainoms įvaizdžių bei patriotinių motyvų, kurių to meto liaudies dainose nefiksuojama, jo dainų strofika – dažniausiai kitokia nei lietuvių senųjų dainų, kas rodytų, kad šie į lenkų kalbą versti dainų tekstai daugeliu atveju negalėtų būti atliekami su lietuviškomis tradicinių dainų melodijomis, kas dar labiau sustiprina abejonę dėl jų folkloriškumo.

Bet, manyčiau, kaip tik Jucevičiaus rinktinė yra puiki galimybė tą iš sovietmečio laikų ateinančią autentiškumo sampratą permąstyti. Kaip ir jo amžininkų poetų-dainių Antano Strazdo ir Antano Vienažindžio poetinėje kūryboje, folklorinės intonacijos Jucevičiaus rinktinėje pinasi su romantinės bei sentimentaliosios literatūros įtakomis. Sovietmečiu nedrįsta atviriau svarstyti, kaip tai vertinti sociokultūriniu požiūriu. O gal Jucevičius, kaip žemaičių bajoras ir kaip dauguma nežymių XIX a. poetų-dainių, pristato ne tipingą liaudies, o tipingą bajorų dainų repertuarą, gal kai kurios jo pateiktos dainos ar jų variantai Žemaitijos dvareliuose XIX a. dainuotos tiek lietuvių, tiek lenkų kalbomis? Juk bajorijai tuo metu nesvetimos romantizmo ir sentimentalizmo idėjos, tarp prasilavinusių žmonių buvo paplitęs pomėgis eiliuoti, kurti proginius tekstus, o būtent šia

literatūriškumo kryptimi suka ir Jucevičius. Tokia prielaida galėtų pateisinti dainyno tekstų stilistinę bei žanrinę eklektiškumą: čia šalia skelbiamos gan tiksliai išverstos liaudies dainos ir jų laisvi sekimai, proginė poezija ar užstalės daina, baladiški bei sentimentalūs posmai nejučiant vidinio prieštaravimo. Gali būti, kad būtent toks margumynas ir būdingas bajoriškam tų laikų dainų repertuarui. Tiesa, jo niekas neskubėjo rinkti, juk tautos dvasia tapatinta su neraštinga liaudimi, tad visa kita populiarioji kūryba su literatūriniu prieskoniu ir šventinis, saloninis tų laikų repertuaras į tautosakos rinkėjų ir tyrėjų akiratį nepatekdavo. Kaip tik dėl to niekada nesužinosime, kiek išties buvo populiarūs ir kito literatūrinės kilmės folkloriniai žanrai, pavyzdžiui, pasakėčios, religiniai aforizmai ar sukilimų dainos, – pastarųjų rinkimas ir rankraštinų šaltinių kaupimas būtų buvęs dar ir pavojingas tiek dainininkui, tiek užrašinėtoji. Visa tai pasvėrus sukirba mintis, ar nėra atsitikę taip, kad tai, ką įprastai vertindami dainas kišome po „romantiškumo“ ar literatūriškumo šydu, yra XIX a. aukštesnio socialinio sluoksniu populiarusis repertuaras? Tuomet ir didelė Jucevičiaus pateikiamų patriotinių eilių dalis, kuri vertinama kaip individuali kūryba ar variacija liaudies dainų motyvais, galėtų būti vertinama kaip tikėtina ir svarbi to meto mūsų žodinės tradicijos atšaka. Juk būtų galima svarstyti, kad, pavyzdžiui kryžiuočių, totorių, Kęstučio, Vytauto minėjimas jo skelbiamose dainose yra nebūtinai tik vėlyvas romantinis inkluzas, – priklausydami karių luomui, bajorai galėjo būti išlaikę ir geresnę istorinių kovų atmintį, perduoti ją dainuodami. Tačiau dar labiau tikėtina, kad kai kurios jo pateiktos istorinės dainos ne iš kovų su kryžiuočiais laikų, o vėlesnių, tiesiog kryžiuočiais leidinyje pavadinti ne tokie seni priešai. Gali būti ir taip, kad tokios dainos nelaikytinos folklorinėmis, nes nebuvo plačiai paplitę, bet, pavyzdžiui, buvo žinomos vienai ar kelioms giminėms ar šeimynoms, atliekamos kaip istorinės ar sukilimų dainos mažesniame rate. Net apie ketvirtį dainų šiame dainyne kaip tik yra tokios aktyvios patriotinės dvasios, jose šlovė, pergalė ir kario kelias yra pagrindinė tema, rinkinyje tai būtų: „Trys žirgeliai“ („Trzy koniki“ arba *Kad aš buvau jans bernelis*), „Gana miegoti“ („Dosyć spać“ arba *Gana brolau, gan miegoti*), „Pamąstymas“ („Dumka“ arba *Su Dievu, sesute mano brangioji*), „Atsisveikinimas“ („Pożegnanie“ arba *Pabalnotas žveng žirgelis*), „Šventinė“ („Biesiadna“ arba *Ko tai nutilot brolužiai*), „Viengungis“ („Nieżonaty“ arba *Aš numirsiu patsai vienas*), „Išvykimas“ („Odjazd“ arba *Su dievu, tėve mano senuti*) dainos, „Giltiniu-rauda“ (arba *Kareivi, laiks*). Turiniu ir idėja jos neliaudiškos, tačiau formos požiūriu tradiciškos, – joms būdinga dainiška strofika, stabilūs folkloriniai įvaizdžiai, lėtas neįmantrus minties dėstymas. Visa tai leistų daryti prielaidą, jog skaitome ne vien liaudies dainų sekimus, bet, galimai, ir joms artimų bajoriškų dainų pavyzdžius. Sovietmečiu jų folkloriškumu (taip pat ir autentiškumu) abejota dėl to, kad buvo įprasta manyti, jog senosios lietuvių karo dainos – pabrėžtinai nekovingos, jose dažniausia iš moters pozicijų piešiama kario dalia, karys apraudamas, o ir pats jis savo dalią tik apgaili, nesididžiuoja savo kaip kario misija. Buvo pripažįstama, kad tik XVIII a. pabaigos, XIX a. sukilimų, Prūsijos kariuomenės ar Rusijos-Prancūzijos dainos jau yra kovingesnės, bet sykiu ir labiau netradicinės poetikos, dažnai įtakotos

lenkų literatūrinės tradicijos (Jokimaitienė, 11–23). Jucevičiaus pateikiamose dainose folkloriniai motyvai gan sklandžiai susiejami su patriotine tema ir bajoriškai pakilia karinių dainų retorika. Taigi, Jucevičiaus rinktinė provokuoja dar ir dar sykių permąstyti dainų autentiškumo sampratą: pripažindami, kad XIX a. tradicijos saugotojas ir puoselėtojas yra ne tik beraštis prastuomenės žmogus, ne tik žemdirbys, atskleidžiame naujus šio rinkinio vertingumo aspektus, sykiu pripažįstame buvus ir glaudesnę bendrystę tarp luomų, daug artimesnius skirtingų socialinių grupių atstovų santykius.

Galima ir dar kita dainų rinkinio autentiškumo (kartu ir vertės) samprata. Dainos žanras yra labiausiai asmeninis, leidžiantis save perteikti, tradicijoje veikiantis kaip savirepresentacijos, saviguodos ir savisteigos žanras. Folkloristų ne kartą pastebėta, kad tiek žymūs liaudies dainininkai, tiek ir mažiau žinomi pateikėjai paprastai turi dainą-dvi, kurias itin mėgsta, su kuriomis save sieja, tapatina savo likimą. Tradicijos atstovų daina atliekama ir išgyvenama labai asmeniškai (Liugaitė-Černiauskienė, 191–210). Folklorinio teksto autentiškumas šiuo atveju nustatinėjamas ne išoriniais – racionaliais, moksliniais, o vidiniais, subjektyviaisiais žinojimo, patirties, atminties matais. Jucevičiaus asmenybė, jo likimas ir jo dainynas yra puiki medžiaga pažiūrėti į dainos žanrą būtent šiuo aspektu – kaip giliai dainos žanras padeda reflektuoti asmeninį likimą. Šiuo atveju Jucevičius pasirodytų įdomus ne kaip mokslininkas ar švietėjas, kurio tikslas kuo tiksliau ar kuo gražiau pavaizduoti etninę tradiciją, o kaip gyvai dainuojantis, laisvai eilijuojantis žmogus, kuriam daina, poetinis tekstas – autentiška asmeninės būties refleksija. Kaip žinome, Jucevičius išleido dainyną po labai stiprių gyvenimo sukrėtimų: baigęs dvasinę akademiją ir jis 1840 m. buvo pakviestas mokyti Adomynės dvarininko maršalkos J. Žurausko vaikus ir įsimylėjo jo dukterį Malviną, apsisprendė nepalikti vienos moters su būsimu kūdikiu, ją vesti ir metęs kunigystę perėjo į stačiatikybę, nes jam grėsė įkalinimas už celibato sulaužymą. Tai buvęs nepaprastai radikalus žingsnis to meto visuomenėje, išprovokavęs kone visuotinį Jucevičiaus pasmerkimą. Šis poelgis buvo traktuojamas kaip politinė išdavystė. Jucevičius turėjo pasitraukti iš Lietuvos į Vitebsko guberniją, likusį neilgą gyvenimą praleido neturėdamas galimybių tiesiogiai dalyvauti lietuvių tautinio atgimimo judėjime, o jo asmeninė drama darė jį apkalbų objektu¹.

Natūralu tikėtis, kad dainynu jis stengiasi paliudyti ryšį su tėvyne, kad ieško tradicijoje atramos, atgaivos, gal net stengiasi nusakyti savo santykį su atstūmusia bendruomene, galimai, nori pateisinti savo poelgius ar jausmus. Žinant jo likimą, populiarį tų laikų rusoistinę ir romantinę pasaulėžiūrą įgauna papildomo aktualumo. Sekdamas Ruso idėjomis, Jucevičius teigė, kad Lietuvos nelaimės – dėl nutolimo nuo senųjų su gamta suderintų papročių ir kalbos. Taip pat jam turėjo būti artimos romantinės laisvės, lygybės ir brolybės idėjos. Kitaip sakant, jis romantiškai gina žmogaus

¹Interneto šaltinis: Liudvikas Adomas Jucevičius / Anykstenai.lt

teisę į jausmus, į galimybę gyventi pagal prigimtį, o ne pagal pančius, kuriuos uždeda luominė, turtinė padėtis ar ideologinės aplinkybės. Jucevičius, galima pasakyti, „savo kailiu“ išbando ir patikrina deklaruojamas vertybes, tarytum susimoka už teisę jas skleisti. Ir tam pasirenka dainos žanrą. Keletas rinkinio dainų galėtų būti vertinamos būtent kaip savojo likimo vieša refleksija ir bandymas tradicija (kai kada autentiška, kai kada perkurta) pateisinti savuosius pasirinkimus. Tai būtų folklorinė daina apie dėl vainiko skęstantį bernelį „Jaunuolio prašymas“ („Prośba chłopca“ arba *Per žalią girelę*); daina „Neištikimasis“ – liaudiškais motyvais, bet originalia pabaiga, ginanti lietuvių merginų dorą, garbingumą („Zmiennik“ arba *Gana verkti, gan raudoti*), idiliška individuali daina „Ilgesys“ apie tėvynės ilgesį būnant toli nuo jos („Tęsknota“ arba *Ten ant Vyslos skaistus lauks*), daina „Rūtos“ apie skaudžias apkalbas, prasidedanti labai tradiciniu liaudišku motyvu („Ruty“ arba *Žalios rūtelės, jaunos dienos*), aukštinanti meilę ir būsimos tėvystės lūkesčius daina „Svajos“ („Marzenia“ arba *Pūt vėjeliai, lenk qžuolus*), kurioje folkloriniai motyvai supinami su sentimentalijai poezijai būdingu emociniu atvirumu, gan tradiciška meilės daina „Mylimoji“ apie ketinimą vesti merginą („Kochanka“ arba *Mano brangios mergužėlės*), ištekejusios moters namų ilgesį perteikianti tradicinė daina „Tai mano dukterė“ („To moja córka“ arba *Eisiu į girelę*). Įsiskaičius tuos tekstus tampa akivaizdu, kad tiek folklorinėje tradicijoje, tiek sentimentaliojoje poezijoje Jucevičius ieško ir randa leidimą gyventi pagal jausmus, pagal žmogiškąją prigimtį. Šiuo atveju žvelgiame į jį ne vien kaip į tradicijos žinovą ar etnografą, bet kaip į dainos žanro atlikėją, kuris dainuodamas (rašydamas) tekstą jį išgyvena, matuoja savo patirtimi, pasitiki ir remiasi juo.

Taigi, kaip pačiais bendriausiais bruožais būtų galima apibūdinti Jucevičių dainologą? Jei vertinsime jį klasikinio folkloristikos mokslo požiūriu, tai jo surinktos, pasirinktos ir išverstos į lenkų kalbą dainos didelės vertės lietuvių folkloristikos mokslui neturi, meniniu požiūriu jo vertimai taip pat nelaikomi labai stipriais, bet jei pažiūrėsime į Jucevičiaus veikalą sociokultūriniu, antropologiniu požiūriu, ar tiesiog vertinsime jį kaip epochos fenomeną, tai pastebėsime, kad šis rinkinys labai įdomus ir iškalbingas: jame pristatoma XIX a. bajoriškoji ar aukštesniųjų sluoksnių savimonė, to laiko išsilavinusiems žmonėms būdinga romantinė pasaulėjauta, kurios centre – meilė tėvynei, praeičiai, asmeninių jausmų sureikšminimas ir kartu labai specifinis santykis su dainų tradicija, kuri neatsiejama nuo asmeninės kūrybos ir intencijų reikštis per poetinį žodį taip save įprasminant ir įamžinant. Jucevičius, pasirinkdamas dainuoti apie savo vertybes bei pasirinkimus, elgiasi ir kaip poetas, ir kaip tipingas tradicinės kultūros atstovas: jo rinktinė – tarsi jam aktualus asmeninis repertuaras, kuriuo jis pirmiausia teigia save patį. Jo rinkinio autentiškumas remiasi ne liaudiškosios dainiškosios tradicijos atspindėjimo tikslumu, o savų idealų ir išgyvenimų atviru išreiškimu dainoje, kuri, kaip teisingos būties ir šlovingos praeities dalis, tampa jo paties gyvenimo įkvėpimu, jo sprendinių bei žingsnių pateisinimu.

Literatūra

Burba Domininkas, Švenčionių vikaras Liudvikas Adomas Jucevičius: dvasininko aplinka ir mokslinė publicistinė veikla, in: *Knygotyra, Vilnius, 2022, vol. 79, p. 20–47.*

Jokimaitienė Pranė. Karinės istorinės dainos (XVIII a. pabaiga – XIX a.), in: *Lietuvių liaudies dainynas IX, Karinės istorinės dainos 2*, parengė Pranė Jokimaitienė, melodijas parengė Aušra Žičkienė, Vilnius, 1995, p. 7-27.

Liugaitė-Černiauskienė Modesta. Baladiškosios dainininkų (auto)biografijų paralelės, in: *Tautosakos darbai*, 2016, [t.] 52, p. 189–212.

Lukšienė Meilė, Liudvikas Adomas Jucevičius, in: *Raštai*, Vilnius, 1959, p. 5–52.

Piesni litewskie przekładania Ludwika z Pokiewia, Wilno, 1844.

Sadauskienė Jurga, Didaktinės lietuvių dainos: poetinių tradicijų sandūra XIX–XX a. pradžioje (monografija), Vilnius, 2006.